

Кризові явища в сфері правових відносин та захисту прав людини як постліберальна практика сучасних розвинених країн

Аналізуються сучасні тенденції розвитку правових відносин, і зокрема в сфері захисту прав людини, що складаються в провідних країнах світу; виявляється ступінь їх відповідності нормативним вимогам ліберальної демократії.

Ключові слова: правові відносини, права людини, лібералізм, демократія.

Українське суспільство вкрай потребує вироблення адекватного уявлення про ресурси, проблеми та перспективи розвитку ліберально – демократичної ідеології, що останні десятиліття виступала в якості домінуючої форми політичної організації провідних країн світу. Політична наука має сприяти розробці принципово нового підходу до усвідомлення ролі і місця ліберальної демократії у формуванні майбутнього світового порядку та визначення в ньому місця України.

В рамках комплексного дослідження феномена ліберальної демократії представляється важливим встановити наявність або відсутність як внутрішньосистемних чинників, так і зовнішніх перешкод на шляху поширення ліберальних цінностей в сучасному світі, зокрема – з боку сучасних правових та правоохоронних інституцій держави.

В загальному вигляді проблема полягає в тому, що нормативні канони ліберальної демократії передбачають підсилення правової захищеності особистості, гарантування з боку держави та її інститутів основних прав людини. Відповідно, послаблення правової захищеності громадянина класифікується як вихід політичної системи за межі ліберальної демократії в бік авторитаризму або тоталітаризму. Водночас в надрах самих провідних суспільств, що на практиці репрезентують стандарти ліберальної демократії, характер відносин між правовими інституціями і громадянами сьогодні виходить за межі задекларованої моделі. Після завершення «холодної війни» та знищення формаційного опонента ліберальної демократії – комунізму провідні держави поступово втрачають інтерес до забезпечення основних прав людини, оскільки це передбачає перерозподіл влади на користь соціальних аутсайдерів і, відповідно, послаблення владних позицій самих еліт.

Деякі аспекти даної проблеми у своїх наукових працях висвітлювали С. Хантінгтон, Ф. Фукуяма, І. Валлерстайн, Ж. Атталі, М. Кревельд, Ж. Маритен, Ф. Закарія, О. Ковлер, О. Зинов'єв, О. Панарін, М. Делягін та інші, однак вони лише виявили тенденцію поступового зниження рівня правової захищеності особистості в сучасному світі, не відповідаючи на питання про ідеологічний зміст та ідеологічні перспективи досліджуваного процесу.

Таким чином, завдання статті — проаналізувати тенденції розвитку правовідносин, і зокрема в сфері захисту прав людини, що складаються в провідних країнах світу; виявити ступінь їх відповідності нормативним вимогам ліберальної демократії; визначити ті аспекти розвитку політичної системи сучасного суспільства, які сприяють постліберальній трансформації сучасного суспільства.

Тривожну тенденцію до зниження рівня захисту прав людини в усьому світі останнім часом відзначають все більше аналітиків. Відомий американський політолог Ф. Фукуяма ще в 2005 році стверджував, що, незважаючи на ріст чисельності формальних ліберальних демократій у світі, «зміцнення ліберального правопорядку і захисту прав людини прогресувало дуже повільно, а де в чому відбувся і серйозний відкат назад», а багато сучасних держав застрягли в «напівавторитарній сірій зоні» [1,83 — 84].

Загалом же, кризові явища в сфері захисту прав людини можна помітити, відслідковуючи такі аспекти розвитку правових систем сучасних розвинених суспільств, як авторитет і ефективність правосуддя взагалі, динаміка злочинності, права підслідних і засуджених.

Зокрема, система правосуддя в сучасних ліберально — демократичних державах переживає період складної трансформації, викликаної цілим рядом факторів еволюції західного суспільства в цілому. Відзначається значне ускладнення та розростання правової сфери в житті сучасного суспільства. «Якщо, наприклад, на зорі американської державності податкові закони були записані на декількох сторінках, — констатував О. Зинов'єв, — то тепер для їх запису необхідно більше десяти об'ємних томів, — збільшення в тисячі разів! І так у всьому. До того ж у десятки разів зросло число сфер, що зажадали правового регламентування» [2,340]. Наприклад, сьогодні країна, що бажає вступити в Європейський Союз, повинна включити у власне законодавство вже 80 тисяч сторінок базових європейських законів [3,71].

Розростання сфери правової регламентації, на думку В. Цапліна, несе в собі певну загрозу для збереження демократичної форми правління. По мірі ускладнення громадського життя кількість заборон і правил стає некеровано великою і робить нереальним їхнє знання, а тим більше виконання. Як результат — правосуддя перетворюється на «змагання на знання кодексів, а не на пошук і відновлення справедливості» і створює додаткову годівницю, дозволяючи розростатися, виходячи за всі розумні межі, числу адвокатів і юристів, що спеціалізуються на окремих частинах цього «права». Така система, наполягає В. Цаплін, стверджує стереотипність мислення, здобуваючи роль фактора, що програмує мозок, чим неминуче породжує масову антидемократичну інфантильність і пасивність [4,126 — 127].

Англійський юрист В. Ріс — Могг попереджає своїх земляків, що бажають налагодити бізнес із американськими партнерами: «У США

вас можуть розорити не тільки лікарі, якщо ви занедужаєте, але й адвокати, якщо ви потрапите під суд. І якщо вам загрожує судовий позов у США, варто найняти такого адвоката, що зможе залякати іншу сторону, змусивши її якомога швидше домовитися полюбовно» [5].

Підсилення маніпулятивної функції сучасного правосуддя відзначає й О. Панарін. На його думку, якщо порівняти колишнього юриста з новітнім, різниця впадає в око: колишній тип юриспруденції «тяжів до принципів наукового знання, що працює у двозначній логіці «так – ні». Правові кодекси склалися так, щоб можна було чітко відрізнити правову поведінку від протиправної, а у випадку злочину однозначно судити: винний або невинний. Тепер юристи, з огляду на можливі комерційні дивіденди, формулюють правові кодекси в нарочито амбівалентній формі, щоб між законом і громадянином більше не було прямого відношення: «між ними укрався посередник – інтерпретатор», що здатен витлумачити ту або іншу правову норму в діапазоні від «невинний» до «заслугує вищої міри покарання». Як наслідок – «суспільство втрачає можливість заохочувати легітимні практики та карати нелегітимні, тим самим їх поступово усуваючи» [6,334].

Сучасне західне правосуддя починає помітно страждати від недоліку реальної легітимності в очах громадської думки. Сьогодні, стверджує член Конституційного Суду РФ О. Ковлер, «сільський суддя в Африці має набагато більше авторитету серед одноплемінників, ніж західний окружний суддя». У відповідь на усе більш дороге та корпоративне правосуддя, відзначає О. Ковлер, західний обиватель починає творити власне право: він іде зі скаргою на сусіда не в окружний суд, а в який – небудь neighborhood justice center (суд для рішення конфліктів сусідів), а побита ним дружина – в domestic relations court (суд для сімейних конфліктів). Наприкінці ХХ ст. у США в суди загальної юрисдикції потрапляло всього 5 – 10% спорів сторін, інші вирішувалися по каналах «неформальної юстиції», що опирається більшою мірою на традиційні системи цінностей, ніж на юридичні [7,90 – 91].

Відчувається поступове, але відчутне самоусунення держави зі сфери правосуддя. За останні роки, зауважує М. Кревельд, до числа державних інститутів, що прийшли в занепад, потрапили: система правосуддя (у деяких країнах приватне правосуддя, також відоме як «оренда судді», починає брати угору, оскільки працює швидше й дешевше, ніж те, котре надає держава); тюремна система (всі розвинені країни, від Австралії й Британії до США, у розпачі шукають більш дешеву альтернативу тюремному ув'язненню та експериментують із приватними в'язницями); поліція (яка доповнюється, а часто замінюється приватними службами безпеки) [8,512].

Відомий соціолог Л. Туроу пояснює, що за умов перемоги сучасних капіталістичних відносин, «заснованих на виживанні найбільш пристосованого», уряду надається лише символічна роль у розв'язанні суспільних проблем. У результаті «уряд все менше поважають», і подальші відступи державних інституцій у приватну сферу стають все більш імовірними. Це стосується й правосуддя, яке «може бути приватизовано, і це вже відбувається» [9,323 – 324].

Падіння довіри до системи правосуддя в самих західних суспільствах супроводжується падінням довіри до позиції США в питаннях захисту прав людини на міжнародній арені. Фактично, в силу усвідомлення своєї винятковості США поставили себе вище закону. Так, Америка невпинно знімає з себе зобов'язання по таких міжнародних угодах, як «Конвенція про права дитини» (1989 р.), «Договір про забороону використання протипіхотних мін» (1990 р.), «Декларація про право на належне харчування» (1999 р.). Американська сторона також виступала проти включення права на освіту, роботу і медичне обслуговування (1982 р. і 1983 р.) до Всезагальної декларації прав людини [10].

Величезним розчаруванням для багатьох захисників прав людини є відсутність у глобальному масштабі адекватної інституціональної структури, котра дозволяла б реалізувати їх на ділі. Дотепер примус до дотримання прав людини в найбільш очевидних випадках спирався на міць провідних держав світу, які використовували для цього широкий арсенал засобів — від підтримки неурядових громадських організацій до здійснення військової експансії. При цьому керівництво США протистоїть всім ініціативам ООН, спрямованим на створення правового суспільства в усьому світі, шляхом інституціоналізації системи світового правосуддя. Зокрема, адміністрації президентів США Б. Клінтона та Дж. Буша — молодшого наполягали на гарантії виключення американських громадян з юрисдикції Міжнародного кримінального суду, що є волаючою дискримінацією між представниками єдиної у світі наддержави й представниками іншого світу [11]. Вразливість правозахисних позицій США, на думку Ф. Фукуями, полягає в тому, що, визнаючи в теорії універсальність принципів прав людини, які стоять вище бажань будь — якої держави — нації, американці при цьому відмовляються визнавати рішення таких міжнародних організацій, як Міжнародний Карний Суд і Рада Безпеки [12].

Як відзначають М. Хардт і А. Негрі, забезпечення прав людини по всьому світі не буде досягнуте доти, поки для цього немає законної інституціональної структури: «Якщо на практиці найбільш впливові держави або їхні угруповання можуть користуватися особливими привілеями, то надії на всесвітню справедливість і універсальні права відразу згорають до подоби влади сильного над слабким» [13,336].

Проголошуючи та стверджуючи на практиці право сильного, США, вважає М. Делягін, тим самим де — факто скасували будь — яке міжнародне право і легітимізували в міжнародному масштабі зневажливе ставлення до законності. Цим американці в остаточному підсумку, на його думку, з одного боку, «легітимізували в майбутньому злочини проти самих себе, поставивши себе поза законом, а з іншого боку — створили передумови для подібних злочинів» [14,628].

Почуття месіанської винятковості США, на думку К. Піла, заганяє американців у тупик правового ізоляціонізму, що знаходить своє вираження у ставленні американської судової влади до юриспруденції інших ліберальних демократичних країн та у їхній відмові використовувати закордонні прецеденти в справах про порушення прав людини як керівництво до формування думок у себе вдома [15]. При цьому суди США привласнили собі право на юрисдикцію стосовно закордонних країн. Посилаючись на повноваження, які їм дає Закон про цивільні правопорушення іноземних громадян (Alien Tort

Акт) від 1789 р., вони хочуть виносити судові рішення відносно діянь, «що порушують закони інших країн» [16].

Значної еволюції зазнала практика поводження із громадянами в рамках пенітенціарної системи розвинених країн, і особливо США. Якщо після Другої світової війни, констатує американський соціолог Д. Нейсбіт, у місцях позбавлення волі панувала установка на перевиховання засуджених, то в 70-х роках ХХ ст. практика поводження з ув'язненими «поступово змістилася від реабілітації до покарання, і сьогодні ця парадигма превалює» [17,139].

На думку британського соціолога В. Хаттона, стан американської системи карного правосуддя є найкращим індикатором відступу лібералізму: «Репресивна тенденція має загальний характер. Практично зникли програми реабілітації правопорушників, усе рідше застосовується дострокове звільнення, відкинуті спроби надати ув'язненим освіту і професійне навчання. За останні 20 років побудовано більше тисяч нових в'язниць, але їхня переповненість, як і раніше, є повсюдним явищем» [18,141].

У цей час пенітенціарна система США вміщує близько 2,3 млн. ув'язнених, що в три рази більше, ніж двадцять років тому. В. Хаттон стверджує: ріст чисельності ув'язнених у США пояснюється двома причинами. По – перше, бажанням правлячих кіл країни досягти ефективної нейтралізації «асоціальних елементів (у своїй більшості чорношкірих), для яких немає підходящої роботи та шансів на перевиховання». По – друге, бажанням республіканців послабити електоральний потенціал демократів (оскільки серед позбавлених правосуддям права голосу 4,2 млн. американців більшість голосували б за демократів) [18,36].

Однак, на думку провідних британських криміналістів М. Тонрі й Дж. Вітмена, різке зростання числа ув'язнених у США викликано не стільки закулісними іграми еліт, скільки існуючими демократичними традиціями формування суддівського і прокурорського корпусів в США. Вони виражають упевненість в тому, що представники американського правосуддя «прислухаються до громадськості, яка, відповідно до результатів опитувань громадської думки, схильється до твердих заходів відносно злочинців». Як наслідок – система карного правосуддя політизується та жорсткішає, звужуючи потенціал конституціонального лібералізму [19].

Значне збільшення жорсткості норм західного права відзначено після терористичних актів 11 вересня 2001 року. Якщо раніше в США дія положень акта «Habeas corpus» (закон про недоторканість особи) обмежувалась лише часом громадянської та двох світових війн, то на початку ХХІ ст. Сполучені Штати прийняттям закону «USA PATRIOT» («Uniting and Strengthening America by Providing Appropriate Tools Required to Intercept and Obstruct Terrorism» – акронім назви закону «Про об'єднання й посилення Америки шляхом створення відповідних механізмів, необхідних для боротьби з тероризмом») проголосили значне обмеження прав громадян в умовах невоєнного часу.

Даний закон надає безпрецедентні повноваження виконавчій владі та знімає численні обмеження із судового процесу. Зокрема, підслідного, підозрюваного в сприянні тероризму, можна повністю виключити зі свого судового процесу, тривалий час утримувати під

вартою без пред'явлення обвинувачення чи взагалі судити закритим військовим трибуналом, що, на думку Дж. Сороса, «відкриває шлях для серйозних зловживань владою» [20,48].

Особливо, відзначає Зб. Бжезінський, постраждали права проживаючих у США іноземців, що не є американськими громадянами, по відношенню до яких «намітилася чітка тенденція обмеження цивільних прав». Наприклад, міністр юстиції отримав право заарештовувати на тривалий строк підозрюваного в тероризмі іноземця, ігноруючи рішення імміграційного судді про його звільнення [21,259 – 260].

13 листопада 2001 року президент США Дж. Буш у виконання закону «USA PATRIOT» ухвалив рішення щодо створення військових судів зі спеціальними процедурами для осуду іноземців, обвинувачуваних у тероризмі. «Ці таємні процеси можуть протікати на бойових кораблях і військових базах; вирок виноситься комісією, що складається з бойових офіцерів; для винесення смертного вироку єдність суддів не є необхідною; вердикт оскарженню не підлягає; діалоги обвинувачуваного зі своїм адвокатом можуть таємно прослуховуватися; судова процедура секретна, а результати процесу можуть бути розголошені лише через десятиліття» [22].

Паралельно з американцями й інші учасники глобальної антитерористичної коаліції оперативно й узгоджено внесли ряд істотних змін у внутрішньонаціональні закони і політику. Європейський Союз ввів єдиний ордер на арешт, що діє у всіх державах – членах. ФРН посилила законодавство щодо імміграції і охорони конституційного ладу, а Великобританія – антитерористичний закон. Японський парламент схвалив акти, що дозволяють Силам самооборони надавати допомогу Сполученим Штатам. Франція та Індія прийняли закон, що надає поліції більш широко повноваження при розшуку злочинців. «Ці зміни, – констатує А. Етціоні, – відбулися досить скоординовано та майже одночасно в багатьох країнах» [23,142].

Більшість із прийнятих антитерористичних законодавчих норм дозволили західним спецслужбам у значних обсягах порушувати ті права людини, які ще наприкінці ХХ ст. вважалися непорушними в рамках ліберально – демократичної традиції. Існуючі ж законодавчі обмеження, наприклад, заборона на порушення прав засуджених на території США, були обійдені шляхом передачі осіб, що підозрюються у приналежності до терористичних організацій, без усяких юридичних процедур, країнам, де в якості методів дізнання практикуються катування (Сирія, Пакистан, Єгипет, Йорданія, Саудівська Аравія та Марокко), а також створенням «офшорних» в'язниць у третіх країнах і застосуванням до підозрюваних методів примуса, які «психологічно розм'якшують» ув'язнених для підготовки до допитів. Ці методи, відзначає Б. Рід, мали на увазі «утримання ув'язнених у нестерпних, болісних умовах, позбавлення сну та світла протягом тривалого часу, вплив крайнього жару, холоду, шуму і яскравого світла, вдягання ковпаків на голову і позбавлення одягу» з метою «заподіяння болю, страждання і глибокого приниження ув'язненим» [24]. При цьому в порушення Женевських конвенцій ЦРУ відмовляється зареєструвати цих затриманих у Міжнародному Червоному Хресті та забороняє відвідування місць ув'язнення інспекторам цієї організації.

Тільки в жовтні – грудні 2001 року у США, відповідно до нового законодавства, щонайменше 1200 іноземців було таємно заарештовано, з них 600 було посаджено «без усякого суду, не будучи навіть представленими суддям і не маючи права на послуги адвоката» [22]. За даними учасників Проекту по встановленню випадків жорстокого поводження із затриманими і відповідальності влади (Detainee Abuse and Accountability Project), що поєднує вчених і представників правозахисних організацій, станом на кінець 2006 року документально було підтверджено, що в американських військових в'язницях в Афганістані, Іраку і Гуантанамо піддалися знущанням чи були вбиті 460 ув'язнених, при цьому «ув'язнених били, насилували, принижували, змушували приймати «стресові пози», надовго позбавляли сну, влаштовували імітації страти» [25]. Відповідно до матеріалів авторитетного американського видання «Los Angeles Times», станом на початок 2007 року США тримали в Іраку близько 14000 ув'язнених, у більшості з яких «ніколи не було можливості опротестувати своє утримання під вартою» [26].

У жовтні 2005 року віце – президент США Д. Чейні запропонував парламенту посилити режим утримання відносно в'язнів – іноземців, яких це відомство утримує за межами території США. Високопоставлений політик, фактично, запропонував легалізувати застосування катувань до цієї категорії підозрюваних, однак Сенату вдалося провалити цю ініціативу [27].

В самих США та провідних країнах Заходу на початку ХХ ст. вросла значна ліберальна опозиція правлячому курсу на обмеження прав людини, представлена такими авторитетними особистостями, як М. Мур, Г. Відал, Дж. Картер, Г. Кіссінджер, Зб. Бжезінський, Ф. Фукуяма, Т. Карузєрс, С. Спілберг, К. Воннегут, Дж. Стігліц, К. Фуентес, У. Еко, Р. Дарендорф та ін.

Так, Т. Карузєрс заявляє, що адміністрація Дж. Буша, допускаючи катування ув'язнених і затриманих, завдала шкоди репутації американських прихильників поширення демократії тим, що «у цілому підірвала довіру до США як символу свободи і дотримання прав людини» [28]. Зб. Бжезінський виражає тривогу із приводу падіння морального авторитету США, викликаного тим, що «країна, яка десятиліттями галасливо виступала проти політичних репресій, катувань та інших порушень прав людини, сама використовує методи, явно несумісні з повагою до людської гідності» [29]. На думку голови паризького суду вищої інстанції Ж. – К. Мажанді, у США перемогла точка зору, відповідно до якої «постійно діючий режим надзвичайного стану стає нормою, стираючи розбіжності між війною і миром, між тим, що відбувається усередині країни і за її межами, між нормою і винятком». Однак французький суддя наполягає: «Думка, що в важкі часи правосуддя не повинне втручатися в рішення верховної влади, може привести демократичні держави до повороту убік авторитаризму» [30].

Дж. Стігліц відзначає, що США, атакуючи такі базові цивільні права, як «habeas corpus», підривають демократію, оскільки «демократія вимагає поваги до прав особистості, а погроза правам окремої особистості – це погроза правам всіх і кожного» [31]. На його думку, «сьогодні тільки слова Європи про загальні права людини

заслуговують довіри», тому що вона «створила інститути для захисту даних прав» [32]. Однак із цим твердженням готовий посперечатися комісар Ради Європи по правах людини А. Хіль — Роблес, який у своїй офіційній доповіді за 2005 рік відзначив, що у Великобританії «спостерігається, викликаючи зухвале занепокоєння, тенденція розглядати права людини як такі, що заважають відправленню правосуддя і захисту державних інтересів». Наприклад, відзначає він, закон Об'єднаного Королівства «Про запобігання тероризму» від 2005 року допускає застосування до підозрюваного в тероризмі такі «міри контролю», як арешт без надання обвинувачуваному можливості стати перед судом. «Такі міри, — відзначає комісар, — безсумнівно націлені на те, щоб «підмінити звичайну систему карного судочинства паралельною системою, керівництво якої здійснюються чиновники», у той час як всі подібні міри повинні застосовуватися з дозволу суду» [33]. Відомий англо-німецький соціолог Р. Дарендорф виявляє в практиці обмеження прав людини «повзучий авторитаризм», котрий ініціюється виконавчою владою в боротьбі за додаткові повноваження. Результатом кампанії по порушенню принципу особистої недоторканності, на його думку, стане «викрадення демократії і влади закону» [34].

Вищенаведені факти дозволяють зробити наступні висновки і припущення:

- Незважаючи на ріст чисельності формальних ліберальних демократій у світі, останнім часом зміцнення ліберального правопорядку і захист прав людини прогресували дуже повільно, а по деяких аспектах розвитку правової системи (авторитет і ефективність правосуддя взагалі, динаміка злочинності, права підслідних і засуджених, стеження за приватним життям громадян («прайвесі») з боку держави і корпорацій) відбувся серйозний відкат назад.
- Система правосуддя в сучасних ліберально — демократичних державах переживає період складної трансформації. Відзначається значне ускладнення і розростання правової сфери в житті сучасного суспільства. Сучасне західне правосуддя починає помітно страждати від браку реальної легітимності в очах громадської думки. Відбувається поступове, але відчутне самоусунення держави зі сфери правосуддя.
- Серйозно підриває позиції захисників прав людини відсутність у глобальному масштабі адекватної інституціональної структури, яка дозволяла б реалізувати їх на практиці. Дотепер примус до дотримання прав людини в найбільш очевидних випадках опирається на міць провідних держав світу, які використовують для цього широкий арсенал засобів, у тому числі й таких, які самі порушують права людини.
- Значну постліберальну еволюцію перетерпіла практика поведження із громадянами в рамках пенітенціарної системи розвинених країн, і особливо США. В останні десятиліття практика поведження з ув'язненими поступово змістилася від реабілітації до покарання. Зокрема, збільшуються строки відбування покарань, погіршуються умови утримання, рестав-

рується практика застосування насильства до затриманих осіб у процесі дізнання.

- Значне збільшення жорсткості норм західного права відзначено після терористичних актів 11 вересня 2001 року. Якщо раніше в США права людини обмежувалися лише на час ведення війн, то на початку XXI ст. Сполучені Штати прийняттям закону «USA PATRIOT» проголосили значне обмеження прав громадян в умовах невоєнного часу. Норми цього закону дозволили західним спецслужбам у значних обсягах порушувати ті права людини, які ще наприкінці XX ст. вважалися непорушними в рамках ліберально – демократичної традиції.
- В самих США та провідних країнах Заходу на початку XX ст. виросла потужна ліберальна опозиція правлячому курсу на обмеження прав людини, представлена такими авторитетними особистостями, як М. Мур, Г. Відал, Дж. Картер, Г. Кіссінджер, Зб. Бжезінський, Ф. Фукуяма, Т. Карузєрс, С. Спілберг, Дж. Стігліц, К. Фуєнтес, У. Еко, Р. Дарендорф та ін. Ці громадські та політичні діячі вважають, що проведення політики на обмеження прав людини приводить до демонтажу ліберально – демократичних практик і заміни їх «повзучим авторитаризмом».

Література

1. *Фукуяма Ф.* Америка па распутье: Демократия, власть и неоконсервативное наследие / Пер. с англ. А. Георгиева. – М.: АСТ: АСТ МОСКВА: ХРАНИТЕЛЬ, 2007. – 282 с.
2. *Зиновьев А. А.* Фактор понимания. – М.: Алгоритм, Эксмо, 2006. – 528 с.
3. *Леонард М.* XXI век – век Европы / Пер. с англ. Т. Банкетовой. – М.: АСТ: АСТ МОСКВА: ХРАНИТЕЛЬ, 2006. – 250 с.
4. *Цаплин В.* Странная цивилизация – М.: Астрель: АСТ, 2006. – 640 с.
5. *Рис–Могг Уильям.* Правосудие в Америке? А это не взаимоисключающие понятия? // «The Times», Великобритания. – 2007. – 31 мая. – Сайт ИноСМИ.Ru. – <http://www.inosmi.ru/translation/234776.html>.
6. *Панарин А. С.* Искушение глобализмом. – М.: Изд – во ЭКСМО – Пресс, 2002. – 416 с.
7. *Ковлер А. И.* Кризис демократии? Демократия на рубеже XXI века. – М.: Из – во Института государства и права РАН, 1997. – 104 с.
8. *Кревельд Мартин ван.* Расцвет и упадок государства / Пер. с англ. Под ред. Ю. Кузнецова и А. Макеева. – М.: ИРИСЭН, 2006. – 544 с.
9. *Туроу Л. К.* Будущее капитализма. Как сегодняшние экономические силы формируют завтрашний мир. / Пер. с англ. А. И. Федорова. – Новосибирск: «Сибирский хронограф», 1999. – 432 с.
10. *Vidal–Beneyto Jose.* Antiamericanismo // El Pais. – 2002. – 12 octubre.
11. *Paasch Rolf.* Weltmacht gegen Weltgericht // Frankfurter Rundschau. – 2002. – 01 Juli.
12. *Fukuyama Francis.* La hipocresia no es una característica única de EE.UU. // Clarin. – 2003. – 14 noviembre.

13. *Харгт М., Негри А.* Множество: война и демократия в эпоху империи / Пер. с англ., под ред. В. Л. Иноземцева. — М.: Культурная революция, 2006. — 559 с.

14. *Делягин М. Г.* Мировой кризис: Общая теория глобализации: Курс лекций. — 3-е изд., перераб. и доп. — М.: ИНФРА-М, 2003. — 768 с.

15. *Peel Quentin.* America's exceptionally poor choice of friends // *The Financial Times.* — 2005. — 11 August.

16. *Editorial.* One rule for the US, one for the rest // *The Financial Times.* — 2003. — 20 July.

17. *Нейсбит Д.* Мегатренды / Пер. с англ. М. Б. Левина. — М.: ООО «Издательство АСТ»; ЗАО НПП «Ермак», 2003. — 380 с.

18. *Хаттон У.* Мир, в котором мы живем / Пер. с англ. под ред. В. Л. Иноземцева. — М.: Ладомир, 2004. — 556 с.

19. *Liptak Adam.* U.S. prison population dwarfs that of other nations // *Global Research.* — 2008. — 06 May.

20. *Сорос Дж.* Мыльный пузырь американского превосходства. На что следует направить американскую мощь / Пер. с англ. — М.: Альпина Бизнес Букс, 2004. — 192 с.

21. *Бжезинский Зб.* Выбор. Глобальное господство или глобальное лидерство. / Пер. с англ. — М.: Междунар. отношения, 2004. — 288 с.

22. *Ramonet Ignacio.* Adieu libert ys // *Le Monde diplomatique.* — 2002. — Janvier.

23. *Этциони А.* От империи к сообществу: новый подход к международным отношениям. / Пер. с англ. под ред. В. Л. Иноземцева. — М.: Ладомир, 2004. — 384 с.

24. *Brody Reed.* La triple faute americaine, par Reed Brody // *Le Monde.* — 2004. — 21 juin.

25. *Монбио Джордж.* В ходе войны с террором США систематически применяют пытки («The Guardian», Великобритания). — 2006. — 13 декабря. — Сайт ИноСМИ.Ru. — <http://www.inosmi.ru/translation/231630.html>.

26. *Brooks Rosa.* Our human rights hypocrisy // *Los Angeles Times.* — 2007. — 09 March.

27. *Редакционная статья.* Вице — президент лоббирует применение пыток // «The Washington Post», США. — 2005. — 26 октября. — Сайт ИноСМИ.Ru. — <http://www.inosmi.ru/translation/223322.html>.

28. *Карузерт Томас.* «Контрнаступление» против политики распространения демократии // «Foreign Affairs», США. — 2006. — 26 апреля. — Сайт ИноСМИ.Ru. — <http://www.inosmi.ru/translation/227044.html>.

29. *Бжезинский Збигнев.* Америка терпит катастрофу // «Los Angeles Times», США. — 2005. — 11 октября. — Сайт ИноСМИ.Ru. — <http://www.inosmi.ru/translation/222887.html>.

30. *Magendie Jean—Claude.* Terrorisme et droits de l'homme // *Le Monde.* — 2005. — 01 mars.

31. *Стиглиц Джозеф.* Хорошо управляемая демократия начинается с себя самой // «Les Echos», Франция. — 2005. — 11 апреля. — Сайт ИноСМИ.Ru. — <http://www.inosmi.ru/translation/218760.html>.

32. *Стиглиц Джозеф*. Глобальная миссия ЕС // Project Syndicate, 2007. – <http://www.project-syndicate.org/commentary/stiglitz85/Russian>.

33. *Editorial*. British wrongs // The Economist. – 2005. – 10 June.

34. *Дарендорф Ральф*. Испытание авторитаризмом // Россия в глобальной политике. – 2005. – №5, Сентябрь – Октябрь. – <http://www.globalaffairs.ru/numbers/16/4783.html>.

Белошицкий С.В. Кризисные явления в сфере правовых отношений и защиты прав человека как постлиберальная практика современных развитых стран

Анализируются современные тенденции развития правовых отношений, и в частности в сфере защиты прав человека, которые складываются в ведущих странах мира; выявляется степень их соответствия нормативным требованиям либеральной демократии.

Ключевые слова: правовые отношения, права человека, либерализм, демократия.

Beloshitskiy, S.V. The Crisis Phenomena in the Field of Legal Relationships and Protection of Human Rights as the Postliberal Practice in Modern Developed Countries.

Modern development trends of legal relationships established in the leading world countries are analyzed, particularly those pertaining to the protection of human rights; the level of their correspondence to standard requirements of liberal democracy is clarified.

Key Words: legal relationships, human rights, liberalism, democracy.